

## НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ УМАНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ У 1950-1960-Х РОКАХ

### RESEARCH ACTIVITIES OF TEACHERS AND STUDENTS IN UMAN STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE IN LATE 1950-1960s

**Джагунова О. І.,**

завідувач музею історії університету,  
Уманський державний педагогічний  
університет імені Павла Тичини  
(Умань, Україна), e-mail: olenadj\_111@ukr.net,  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2129-9761>

**Кривошея І. І.,**

кандидат історичних наук, професор  
кафедри всесвітньої історії та методик  
навчання, Уманський державний педагогічний  
університет імені Павла Тичини (Умань, Україна),  
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com,  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

**Dzhahunova O.,**

Head of University Museum, Pavlo Tychnya  
Uman State Pedagogical University  
(Uman, Ukraine), e-mail: olenadj\_111@ukr.net,  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2129-9761>

**Kryvosheia I.,**

Candidate of historical sciences, professor, Pavlo  
Tychnya Uman State Pedagogical University  
(Uman, Ukraine),  
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com,  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

*У статті досліджено основні напрямки науково-дослідної роботи в Уманському державному педагогічному інституті у період «відлиги». Показано динаміку покращення якісного та кількісного складу науково-педагогічних кадрів та сфери їх наукового зацікавлення. Розглянуто форми і зміст науково-дослідної роботи студентів.*

**Ключові слова:** Уманський педагогічний інститут, науково-дослідна робота, науково-педагогічні працівники, викладацький склад, Студентське наукове товариство.

*The article deals with the main directions of research work in Uman State Pedagogical Institute during thaw period. The qualitative and quantitative indicators of academic staff development and the fields of lecturers' scientific interests have been presented. The forms and content of students' research work have also been considered.*

**Keywords:** Uman Pedagogical Institute, research work, academic staff, teaching staff, Student Scientific Society.

За часів «відлиги» було розпочато не одну реформу освітнього простору. У перетвореннях зачіпалися різні сфери життя навчальних закладів. Десталінізація пов'язана не лише з демонтажем культу особи Й. Сталіна, але й зі змінами у всіх сферах життєдіяльності країни: від архітектури малих міст до здійснення заходів міжнародної політики. Характерним для тоталітарного суспільства було прищеплення всім соціальним верствам почуття причетності до реформ у країні. Осторонь не залишилися і колективи вищої педагогічної школи УРСР [3, с. 1].

Промова на з'їзді М. Хрущова «Про подолання культу особи та його наслідків» стала поштовхом

для перегляду цінностей, які раніше вважалися догмами. Зокрема, ця доповідь підірвала монополієне володарювання сталінських поглядів в науці, руйнувала міф про нього як великого вченого – енциклопедиста, історика, філософа, економіста, лінгвіста.

Доба «відлиги» позначилася змінами в суспільно-політичному житті країни. Наукова інтелігенція чи не найперша в цей час відчула на собі ті процеси лібералізації суспільного життя, що охопили країну. Кількісно-якісні показники науково-педагогічної інтелігенції напруму впливали на якість підготовки студентства. Проте, варто зауважити, що критика культу особи Сталіна не мала тих наслідків, на які очікувало суспільство, бо критика не торкалася сталінської ідеології, методів боротьби з інакодумцями. А, отже, в цілому вона була поверхневою і не змінила самої системи, яка продовжувала впливати на усі сфери життя суспільства [1, с. 145].

Незважаючи на певне послаблення ідеологізації в суспільстві з приходом «відлиги», керівництво КПРС все ж таки намагалося тримати під контролем педагогів. Все починалося з підготовки молодих спеціалістів у педагогічних вишах. Аналіз навчальних планів свідчить про спроби підготувати тут спеціаліста з досить незначним рівнем загальної культури, до того ж відірваного від національних коренів. Із навчальних планів було вилучено вивчення мови і літератури, історії і культурної спадщини України. Курсу історії і культури України не було навіть на історичних факультетах.

У зв'язку із запровадженням загальної обов'язкової семирічної освіти, крім того, для підвищення якості підготовки вчителів, поліпшення навчально-матеріальної бази вузів, раціонального використання кваліфікованих кадрів викладачів було прийнято рішення реорганізувати вищу педагогічну школу. Так, упродовж 1952-1954 рр. без глибокого аналізу, за вказівкою зверху, припинено підготовку вчителів у ряді вузів та відділень і спеціальностей у них. Ще ряд вузів реорганізовано у педагогічні інститути.

Після реформ і реорганізацій, спрямованих на «поліпшення», «зміцнення» і «розширення» системи вищої педагогічної освіти, в 1950-1951 н.р. (далі – н. р.) учительські кадри в Україні готували 25 педагогічних і 22 учительських інститути, у 1955-19656 н.р. – 38 педагогічних інститутів, а у 1961 р. – лише 33 [4, с. 112-114].

З урахуванням завдань політехнічної освіти вчителів Мінвуз СРСР затвердив нові навчальні плани, за якими з 1954-1955 н.р. працювали всі педагогічні інститути України. Проте, згодом виявилось, що за цими планами, перевантаженими теоретичним матеріалом, інститути готували вчителя, й аж ніяк не вихователя. Тому у 1959 р., згідно з постановою Ради Міністрів СРСР «Про форми і строки навчання у вищих навчальних закладах і про виробничу практику студентів», було розроблено нові навчальні плани.

Відповідно до Закону про школу і постанови Ради Міністрів УРСР «Про стан підготовки вчи-

тельських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах Міністерства освіти УРСР» для забезпечення шкіл сільської місцевості повноцінними педагогічними кадрами у вересні 1960 р. почали функціонувати факультети підготовки вчителів початкових класів у Дрогобицькому, Кам'янець-Подільському, Криворізькому, Одеському та Уманському педінститутах [4, с. 122].

Кардинальні зміни в середній, а відповідно й у вищій педагогічній освіті беруть свій початок наприкінці 1950-х років. Зокрема, 24 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР». 17 квітня 1959 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» у повній відповідності з таким же Законом, що його прийняла Верховна Рада СРСР 24 грудня 1958 р. Відповідно до цих законодавчих актів було встановлено нову систему шкільної освіти [15, с. 204].

Водночас наприкінці 1950-х рр. педвузи країни були недоукомплектовані професорсько-викладацькими кадрами. Так, у Запорізькому, Ніжинському та Уманському педінститутах через відсутність кадрів не читали курси окремих методик, у більшості вузів не було кандидатів наук і доцентів. У Херсонському педінституті, наприклад, через відсутність викладачів філософії, політекономії, історії стародавнього світу, не мали змоги готувати вчителів історії. Лекції багатьох співробітників інститутів не відповідали тогочасному рівню науки і були на низькому рівні.

У 1960-ті роки відбулися позитивні зрушення у формуванні науково-педагогічних кадрів для системи вищої педагогічної освіти, збільшилася в них кількість професорів і викладачів. У 1959 р. в педінститутах було всього 13 докторів і 831 кандидат наук, а на кінець семиріччя, в 1965 р., їх налічувалось відповідно 25 і 1106 чол. Тільки за 5 років (1961-1965) 19 викладачів захистили докторські і 309 – кандидатські дисертації. Якісні зрушення в складі викладачів педінститутів позначились на зростанні наукової і науково-методичної друкованої продукції. У цілому викладацькі колективи педінститутів республіки тільки за 1961-1965 рр. виконали понад 600 наукових праць [15, с. 205].

Ще одним важливим напрямом підвищення якості вищої педагогічної освіти є науково-дослідна робота у ВНЗ. У 1964 р. було прийнято спеціальну постанову «Про подальший розвиток науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах», І хоча, як зазначає В. Майборода, урядові постанови часто не виконувалися, а окремі пункти перекочували з постанови в постанову, все ж вони відіграли певну роль в галузі розвитку науково-дослідної роботи педвузів країни: був створений ряд науково-дослідних секторів і проблемних лабораторій, збільшився обсяг наукових досліджень, зокрема з договірної тематики, зміцнювались зв'язки теоретичної роботи з життям, школою.

На початок 1950-х років Уманський учительський інститут став на шлях трансформації в педа-

гогічний інститут, яка відбулась у 1952 р. В реорганізованому інституті діяло два факультети – фізико-математичний та природничо-географічний і 5 кафедр – марксизму-ленінізму, фізики, педагогіки, природознавства та математики [7, арк. 4].

Колектив інституту у своїй діяльності керувався постановами ЦК ВКП (б) і ЦК КП(б)У, наказами і рішеннями Міністерства вищої освіти СРСР, Міністерства Просвіти СРСР, Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР з питань покращення методичної, навчально-виховної і науково-дослідної роботи.

Науково-дослідна робота кафедр відбувалась згідно плану Інституту на відповідний навчальний рік, який затверджувався Міністерством Просвіти Української РСР. Відповідальність за виконання чи невиконання плану покладалася на завідувачів кафедр.

На початок 1950-х років інститутом видавалося власне наукове періодичне видання «Ученые записки Уманского Учительского Института» [6, арк. 67].

У 1951-1952 н. р. науково-педагогічний колектив інституту складався із 45 чоловік. Із них лише 6 – кандидати наук, решта не мали наукових ступенів [6, арк. 5]. Тому основна увага приділялася підвищенню кваліфікації викладачів, тобто здобуттю наукових ступенів та звань, складанню кандидатських іспитів, підготовці тексту дисертацій тощо [6, арк. 65]. Наприклад, у звіті про діяльність інституту у 1951-1952 н.р. згадується окремо про невиконання плану наукової роботи старшим викладачем фізики Штепан С. Є., тому що її кандидатська дисертація «нуждается в переработке» [6, арк. 65].

Особлива увага приділялася підготовці та захисту дисертацій, оскільки більшість викладачів інституту не мали наукових ступенів, крім того, не було жодного доктора наук.

12 квітня 1956 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи щодо покращення науково-дослідної роботи у ВНЗ», яка зобов'язувала Міністерство вищої освіти СРСР та інші міністерства забезпечити суттєве підвищення результатів науково-дослідної роботи через залучення до такої роботи професорсько-викладацького складу. Удосконаленню фахових здібностей науково-педагогічних працівників вищої школи сприяв конкурсний порядок заміщення вакантних посад, посилення вимог до здобувачів вчених ступенів та звань, що здійснювався з 1956 р. за рішенням ЦК КПСС. З метою покращення керівництва науковою роботою у ВНЗ восени 1956 р. створено Науково-технічну раду Міністерства вищої освіти СРСР. Вона щорічно розробляла план проведення міжвузівських конференцій та нарад, більшість з яких проходили на високому теоретичному рівні за участю викладачів ВНЗ, а також зарубіжних учених [5, с. 51].

У результаті формування таких вимог змінилися і якість та напрямки науково-дослідної роботи в Уманському вузі, з'явилося щорічне загальне та індивідуальне планування та звіти з науково-дослідної роботи.

Динаміка зміни складу науково-педагогічного колективу у період 1950-1960-ті роки показана у Таблиці 1.

## Науково-педагогічний склад Уманського державного педагогічного інституту

Навчальний рік	Всього	Кандидати наук, доценти	Кандидатів наук	Старші викладачі	Викладачі	Асистенти	Сумісники
1951-1952	45	3	3	14	18	7	-
1954-1955	28	5	2	16	1	4	-
1955-1956	39	5	4	12	5	13	5
1957-1958	47	7	7	12	6	15	-
1958-1959	42	5	5	13	6	13	-
1959-1960	49	5	8	13 (1 на 0,5 ставки)	7	16 (2-є на 0,5 став.)	-
1962-1963	82	6	9	23	18	26	-
1963-1964	91	11	7	26	21	26	-
1965-1966	97	12	6	31	5	43	-
1966-1967	105	14	7	37	3	44	-
1967-1968	92	16	8	31	4	33	-
1968-1969	77	13	8	26	3	27	-

У 1950-1960-х роках директор та заступник директора «по навчальній і науковій роботі» працювали на погодинній оплаті [10, арк. 6].

В Уманському педагогічному інституті у досліджуваний період ще гостро відчувався брак кваліфікованих кадрів. Яскравим прикладом цього був оголошений у травні 1959 р. конкурс на заміщення вакантних посад. Оголошення було, але конкурс не відбувся, оскільки кваліфікованих кадрів серед тих, що подали свої кандидатури, не було. Тому у 1959-1960 н.р. на вакантні посади залучено, на погодинній оплаті:

- викладача органічної і біологічної хімії – пенсіонера Герасименка О. Г.;
- викладача фізколоїдної хімії – доцента с/г інституту Демченка І. М.;
- викладача економіки с/г виробництва – старшого викладача с/г інституту Лозовського М. В.;
- викладача механізації с/г виробництва – старшого викладача с/г інституту Черненко;
- викладача шкільної гігієни – головного лікаря міськсанепідстанції Фролову А. Н. [10, арк. 6].

Наукова робота викладачів загальноінститутських кафедр та фізико-математичного факультету в основному зводилася до підготовки дисертацій, публікації журнальних та газетних статей, а науковці природничо-географічного факультету займалися прикладними дослідженнями. Їх науково-дослідна робота фінансувалася окремо із державного бюджету. Наприклад, станом на 1952 рік інституту було виділено 6,5 тис. рублів, але не було передбачено коштів на проведення експериментальних робіт для кафедр зоології та ботаніки [6,

арк. 65]. Написаннями підручників та посібників науковці інституту не займалися.

Основними здобутками викладачів була публікація в різних виданнях результатів власних досліджень У 1951-1952 н.р. у науковому виданні було опубліковано 3 статті. Одна (канд. філос. наук, доцент Трегуб Н. І. «В. І. Ленин и И. В. Сталин о научном предвидении») для «Ученых записок» Інституту філософії АН УРСР; дві публікації (канд. с-г. наук, доцент Кравченко Л. М. та канд.біол. наук Онищенко І. І.) для власних інститутських «Ученых записок» та ще дві – (канд.іст. наук Товбіс Б. Н.) для газет та журналів [6, арк. 65-69]. У наступні роки, аж до 1958-1959 н.р., про публікації викладачів інституту не згадується, є відомості лише про роботу над кандидатськими і докторськими дисертаціями.

У 1958-1959 н.р. в інституті відбулася звітна наукова конференція, присвячена ХХІ з'їздові КПРС. У ході її роботи було заслухано 22 доповіді, що стосувалися різних напрямів науково-дослідної та методичної роботи. Цього ж року вийшов друком збірник «Наукові записки Уманського педагогічного інституту» (Том 5, серія «Біологічна») та опубліковано дві наукові статті в математичних журналах (старший викладач математики Кужель О. В.) Крім того, у цьому ж навчальному році розпочалася робота з підготовки викладачами методичних посібників, порад та збірників [9, арк. 9]. Очевидно, що у попередні роки публікація наукових здобутків співробітників інституту та публікація наукового видання інституту не припинялася, але її детально не висвітлювали у звітах до Міністерства.

В обставинах існуючого тоді в країні політичного режиму, звичайно чільне місце в науково-дослідній роботі посідала кафедра основ марксизму-ленінізму. Викладачам цієї кафедри найпершим присуджували учені звання доцента, у 1951 р. це викладачі Трегуб Н. І., Товбіс Б. Н. та Шакало Н. Б. [6, арк. 65].

У 1959-1960 н.р. на виконання постанови ЦК КП України «Про стан і заходи дальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР» в інституті було розроблено, обговорено і прийнято конкретні заходи, переглянуто тематику науково-дослідної роботи, розроблено план підвищення наукової кваліфікації викладачів. Для допомоги у складанні кандидатських іспитів з діаметричного та історичного матеріалізму, іноземної мови почали працювати гуртки.

Аспірантура та докторантура при інституті не діяла, тому викладачів для захисту кандидатських та докторських дисертацій направляли до інших науково-навчальних установ республіки (Київ, Вінниця, Одеса та ін.) [10, арк. 10]. У 1959 р. лише один співробітник – старший викладач математики Кужель О. В., – захистив кандидатську дисертацію з фізико-математичних наук.

Відповідно до вище згаданої постанови науково-дослідну діяльність Міністерство тримало під особливим контролем. Тому особлива увага і контроль за цим видом діяльності спостерігалась і з боку керівництва інституту. В інституті виконання планів науково-дослідної роботи та складання кандидатських іспитів перевірялось двічі на рік навчальною частиною та щоквартально кафедрами. Особлива увага приділялась дисертантам, вони звітувались періодично не лише на кафедрах, а й на Раді інституту. У 1959 р. відбулася звітно-наукова конференція викладачів інституту, на якій було заслухано 22 доповіді. Результатом науково-дослідної роботи в інституті 1959-1960 н. р. видано методичний збірник, куди увійшли 10 робіт [10, арк. 10].

Для виконання дисертаційних досліджень викладачам інституту надавались наукові відрядження до науково-дослідних та навчальних установ. Так, наприклад, у 1959-1960 н.р. викладач інституту Єрина О. І. була у відрядженні у Грибовській дослідній станції (м. Москва), Сеньчук К. З. – Українській с/г Академії, Кужель О. В. – Харківському університеті, Кадіновська Л. А. – Педінституті м. Сімферополь, Клюбіна Т. С. – Науково-дослідному інституті фізіології людини (м. Київ), Мартиненко М. Г. – Київському університеті [10, арк. 10].

З 1961 р. Уманський державний педагогічний інститут готував для Міністерства окремі звіти з науково-дослідної діяльності за календарний рік.

Підвищення рівня науково-дослідної роботи починається із 60-х років. У 1960 р. при інституті створюється ще один факультет – педагогіки та методики початкової освіти. Відповідно, у 1962-1963 н.р., порівняно навіть із 1961 р., в інституті вже працювали на 6 кафедрах 79 науково-педагогічних працівників (Таблиця 1). Із 1 вересня 1962 р. кафедр уже було 8: марксизму-ленінізму (зав. ка-

федрою канд. наук Семенов Г. К.), педагогіки і психології (зав. кафедрою доц. Кагальняк Г. І.), фізики (в.о. зав. кафедрою Судак Т. Н.), математики (в.о. зав. кафедрою Хазін Й. І.), ботаніки (зав. кафедрою доц. Онищенко І. Й.), зоології (зав. кафедрою доц. Сокур В. Д.), хімії (зав. кафедрою канд. наук Боечко Ф. Ф.), основ с/г виробництва (зав. кафедрою доц. Ігнат'єв Б. П.) [12, арк. 6-22].

Зі збільшенням кількості викладачів високої кваліфікації покращується і науково-дослідна робота. Так, у 1961 р. видано 1 монографію, 18 наукових та методичних статей, 6 навчально-методичних посібників та розробок, зокрема: канд. пед. наук Кагальняк Г. І. «Про психологічну підготовку вчителів» (газета «Радянська освіта»), «Особливості порівняння у дітей старшого дошкільного віку» та «Більше уваги розвитку мислення дошкільників» (журнал «Дошкільне виховання») [11, арк. 9]; канд. фіз.-мат. наук Кужель О. В. «В 1961 році в журналах Доповіді АН УРСР, Українському математичному та «Успехи математических наук» опубліковано статті – «Спектральний аналіз квазіунітарних операторів першого рангу в просторі з індефінітною метрикою», «Критерий равенства  $D_A = D_A^2$  для неограниченных операторов», «Возмущение самоспряженного оператора конечномерным и условие полноты»» [11, арк. 11].

Подаючи звіти з наукової роботи, дирекція інституту дійшла висновку, що поряд із позитивною динамікою у науково-дослідній роботі викладачів є і ряд недоліків. Найперше, це те, що не всі викладачі займалися науковою роботою. Зокрема, це викладачі предметних комісій «з мови», де мало досвідчених викладачів, тому науковою роботою займається лише 1 викладач, «з фізичного виховання», де науково-дослідною роботою займається 2 викладачів, «з музики» – жоден викладач [11, арк. 10]. Причиною цього є те, що більшість були «молоді викладачі», або вчорашні випускники, або мали досвід роботи всього 1-2 роки. Ще однією причиною є не достатнє фінансування на наукові відрядження та проведення практичних дослідів та експериментів.

Наукові дослідження цього періоду характеризуються надмірною заідеологізованістю, що знайшла своє відображення у виконанні комплексних тем. У звіті Міністерству з науково-дослідної роботи виконання комплексних тем виділяється окремим розділом. У 1962 р., наприклад, на кафедрі марксизму-ленінізму це тема «Боротьба КПРС за дальше удосконалення державного апарату в період поступового переходу від соціалізму до комунізму» (доц. Горбач В. М., доц. Товбіс В. Н., канд. наук Семенов Г. К.); на кафедрі педагогіки і психології – «Естетичне виховання в школі-інтернаті» (доц. Кагальняк Г. І., ст. викл. Шептій К. М., ст. викл. Ставицький В. А.); на кафедрі математики – «Математичні дисципліни в педінституті в системі підготовки вчителя математики» (старші викладачі Бабій В. П., Борисенко Г. Г., Гонтаренко М. П., Імас Г. Й., Хазін І. Й.); на кафедрі ботаніки – «Викладання природознавства на факультеті педагогіки і методики початкової освіти» (доц. Онищенко І. Й

та ст. викладач Вількевич А. В.); на кафедрі основ с/г виробництва – «Лабораторно-практичні заняття з тваринництва (для педінститутів)» (доц. Ігнат'єв В. П. і асистент Вдовіна А. І.) [12, арк. 4].

Зі звіту за 1965-1966 н.р. та 1966-1967 н.р. зрозуміло, що інститут відчуває гостру потребу у висококваліфікованих спеціалістах з фізики, математики, іноземної мови та хімії. Протягом року інститут неодноразово оголошував конкурси на заміщення цих вакантних посад доцентів (кандидатів наук) кафедр математики, фізики, зоології, ботаніки, основ с/г, фізвиховання, хімії, мови і літератури. Оголошення подавалися у газетах «Учительская газета», «Радянська освіта» та «Черкаська правда», проте ніяких результатів вони не принесли. Однак, за звітний період було захищено 2 кандидатські дисертації (Клюбіна Т. С., Романенко М. Д.), готувалися до захисту 8 кандидатських та 2 докторських дисертацій [13, арк. 8].

Тиск центру на навчальні заклади з вимогами покращити роботу постійно посилювався. Викладацький загал перебував під контролем завідувачів кафедри, деканів факультетів, дирекції та Ради інституту, які робили все, щоб виконати настанови партії. Зокрема, на Раді інституту періодично слухалися звіти викладачів про виконання планів науково-дослідної роботи, про використання творчих відпусток, про роботу над докторськими дисертаціями [14, арк. 2-3]. Відзначалося, що такі заходи дають позитивні результати. За звітний період 3 викладачів (Клюбіна Т. С. – кафедра зоології, Романенко М. Д. – кафедра ботаніки, Ротаєнко П. А. – кафедра математики) захистили кандидатські дисертації, викладачі Брикун М. І. (кафедра марксизму-ленінізму), Кужель О. В. (кафедра математики) подали до захисту кандидатську та докторську дисертацію відповідно. Підготував до захисту докторську дисертацію ректор інституту доц. Березовчук М. Д. [14, арк. 3].

Певні досягнення зафіксовано у сфері апробації наукових досліджень. Більшість викладачів брали участь у республіканських і всесоюзних конференціях та нарадах. Так, Сокур В. Д., Сеньчук К. З., Онищенко І. Й., Корнієнко О. П., Скороход М. В., Казидуб Г. О. доповідали на науковій конференції у м. Харкові; Сокур С. Д. доповідав на міжвузівській конференції в м. Ростові-на-Дону; Єріна О. І. доповідала на сесії ГНІЛ, відділі загальної біології і відділі біохімії та фізіології АН СРСР; Околот Г. І. і Кужель О. В. були учасниками Міжнародного конгресу психологів і математиків; Кайдаш М. Г. доповідав на П'ятому Міжінститутському семінарі в м. Києві, на Республіканській конференції з молекулярної спектроскопії у м. Львів, на Республіканській науково-технічній нараді в м. Комунарську. Проте, відзначено, що частина викладачів не змогла виїхати з доповідями через відсутність коштів [14, арк. 3].

Вплив домінуючої комуністичної доктрини у розвитку науки знайшов своє відображення у науково-дослідних темах кафедр:

– марксизму-ленінізму – «Комнезами, їх роль і значення в соціалістичному будівництві україн-

ського села», «В. І. Ленін про невичерпність матерії і сучасна фізика», «Фонд соціального страхування, його суть і значення в період будівництва комунізму» тощо;

– педагогіки і психології – «Розумовий розвиток учнів» та «Удосконалення методики навчання»;

– математики – теоретичні питання – проблеми функціонального аналізу, геометрії та прикладні дослідження – нелінійні коливання та їх застосування в техніці, обчислювальна проблематика, а також проблематика впровадження програмованого навчання;

– фізики – «Дослідження фізико-механічних, фізико-хімічних та електрофізичних властивостей дифузійних покриттів», «Дослідження електрофізичних властивостей дисперсних речовин в зв'язку з різноманітними формами зв'язку вологи» тощо;

– ботаніки – експериментальні дослідження (обмінні процеси в рослинному організмі, шляхи і закономірності індивідуального розвитку рослинних організмів, перетворення природи рослин, фауна УРСР), які координуються Інститутом фізіології рослин АН УРСР;

– зоології – колектив кафедри проводить дослідницьку роботу з двох напрямків зоологічного і фізіологічного, оскільки кафедра об'єднує ці біологічні дисципліни та їх викладачів. Це такі теми: «Паразитофауна ставкових риб Уманщини» та «Орнітофауна околиць м. Умані», «Роль гіпоталамуса в регуляції моторики шлунково-кишкової моторики тонкого кишечника», «Вплив мікроелементів на діяльність нервово-м'язевого апарату» тощо;

– основ сільськогосподарського виробництва – «Шляхи і закономірності індивідуального розвитку рослинних організмів» (координується Інститутом фізіології рослин АН УРСР), «Перетворення природи рослин» тощо;

– хімії – «Вплив деяких фізичних і хімічних факторів на обмін ліпідів в тваринному організмі» (координується Інститутом біохімії АН УРСР і ввійшла в план науково-дослідних робіт і впровадження досягнень науки і техніки в народне господарство Української РСР на 1966 р.);

– іноземних мов – методична тематика та проблематика впровадження програмованого навчання [14, арк. 5-36].

Важливим напрямом наукової діяльності викладачів інституту були організація та керівництво науково-дослідною роботою студентів.

На початку 50-х років ХХ ст. на базі студентських гуртків створювалися студентські наукові товариства, метою яких було поглиблене вивчення різноманітних аспектів науки і техніки. Вони займалися створенням гуртків, розробкою тематики наукових досліджень. Поширеною формою наукової роботи студентів були студентські наукові конференції, конкурси студентських робіт, які присвячувалися підсумкам роботи за рік. Практикувалось також проведення тематичних та ювілейних конференцій [2, с. 93].

З урахуванням певних змін у 1953 р. було затверджено «Положення про науково-дослідну роботу студентів», відповідно до якого їхня тематика

тісно пов'язувалася з науковою роботою на кафедрі; обов'язки з керівництва СНТ у ВНЗ були покладені на ректора, деканів, завідувачів кафедр.

Наукове студентське товариство (далі СНТ) створено в Уманському інституті аж у 1956 р., а до цього діяли лише студентські гуртки:

- при кафедрі марксизму-ленінізму працював студентський гурток під керівництвом Трегуба Н. І., і як результат його роботи у 1951-1952 н.р. було організовано дві студентські конференції;

- при кафедрі географії – географічний гурток: у 1951-1952 н.р. було організовано студентську конференцію, присвячену питанням методики викладання географії;

- при кафедрі ботаніки працювало два гуртки – ботанічний і методичний;

- при кафедрі зоології – два гуртки зоологічний і хімічний;

- при кафедрі педагогіки – педагогічний гурток, і як результат роботи у 1951-1952 н.р. проведено студентську конференцію;

- при кафедрі фізики – три гуртки – фізичний, фотографічний та радіогурток;

- при кафедрі математики – два гуртки – математичний і методики математики (як результат роботи гуртків при кафедрах фізики і математики у 1951-1952 н.р. проведено студентську конференцію) [6, арк. 71-73].

У 1956 р. керівником СНТ (у складі 48 студентів) є доцент, кандидат с/г наук Ігнат'єв Б. П. Показово, що наукове товариство студентів очолює викладач інституту. СНТ працює за планом, складеним відповідно до роботи гуртків. У 1957-1958 н.р. СНТ було проведено першу наукову конференцію, присвячену 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Цього ж навчального року товариство випустило 3 номери свого журналу, «друкованого на машинці» [8, арк. 35-36].

У 1958 р. із наявних у навчальному закладі 10 гуртків, науковими було 4, які входили до складу СНТ. Науково-дослідною роботою займалися 48 студентів. Товариство працювало за планом, складеним відповідно до плану роботи гуртків.

Експериментальні дослідження, які проводили студенти, були пов'язані з науковою тематикою кафедри. Наприклад, роботи студентів Лисенко Р., Єфременко І. «Про регенеративну властивість черепної покривної кістки, панциря та кінцівок деяких рептилій», пов'язана з роботою доц. Рогал'я Б. П. До участі у науково-дослідній роботі кафедри ботаніки залучені студенти Галан Л., Двоєкіна В., Чайківська Г. та інші [8, арк. 34].

Кращими науковими роботами, виконаними гуртківцями у 1957-1958 н.р., визначені:

- Богачук Л., Топольняк А. «Пенициллин как средство предохранения молока от скисания», науковий керівник доц. Ігнат'єв Б. П.;

- Дименко Л. Ф. «Шкільна преса та її роль в боротьбі за успішність і свідому дисципліну учнів», науковий керівник старший викладач Кагальняк Г. І.;

- Лисенко Р., Єфременко І. «Про регенеративну властивість черепної покривної кістки панциря

та кінцівок у деяких рептилій», науковий керівник доц. Рогаль І. І.;

- Замаховський Й. «Об одном способе введения сопряжен-оператора в конечномерном пространстве», науковий керівник старший викладач Кужіль О. В.;

- Галан Л., Двоєкіна В., Чайківська Г. «Влияние площади живления на урожай кукурузы», науковий керівник канд. біол. наук Сеньчук К. [8, арк. 34-35].

Цього ж навчального року 1-2 листопада СНТ було проведено першу наукову конференцію, присвячену 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. 1 березня відбулася ще одна студентська наукова конференція «Третій міжнародний географічний рік». Видано 3 номери свого наукового журналу, «друкованого на машинці» [8, арк. 34].

У 1958 р. на огляд студентських наукових робіт до Київського Оргкомітету подано 5 студентських наукових робіт, відібраних Радою СНТ і рекомендованих Радою інституту.

З 1961 р. в інституті працює 9 гуртків, у складі яких 188 студентів. Це педагогічний (24 студенти), математичний (30 студентів), фізико-технічний (7 студентів), радіотехнічний (12 студентів), фотографічний (24 студенти), ботанічний (40 студентів), зоологічний (8 студентів), анатомо-фізіологічний (17 студентів) та хімічний (26 студентів). З метою покращення роботи і керівництва науково-дослідною роботою до кожного гуртка прикріплено по 2-3 викладачі відповідних напрямків. Загальне керівництво науковою роботою студентів здійснювала Студентська Рада наукового студентського товариства [11, арк. 20-21].

Таким чином, у 1950-1960 рр. завдяки впровадженню загального навчання та реформам освіти, система підготовки педагогічних кадрів в Україні стабілізувалася: вчителів готували університети і педагогічні інститути за єдиним навчальним планом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. За період з 1945 р. по 1961 р. лише заочні відділення випустило близько 85000 учителів, стаціонарні – 42600. В Уманському педагогічному інституті відбулася трансформація та удосконалення форм і напрямків науково-дослідної діяльності викладачів та студентів. Проте, складною проблемою залишився кадровий голод. У цей період головна увага зосереджена на підвищенні кваліфікації викладачів та захисті дисертацій, адже у досліджуваний період інститут ще відчував брак кваліфікованих науково-педагогічних кадрів. Окрім того, з'явилася система планування науково-дослідної роботи інституту, кафедри та індивідуально кожного викладача, а відповідно й щорічна звітність про виконання цих планів. З другої половини 1950-х років науково-дослідна робота викладачів стала обов'язковою.

#### Список використаних джерел

1. Булгакова О. Кількісно-якісні показники науково-педагогічної інтелігенції України доби «відлиги» (на прикладі істориків). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* 2011. Вип. 16. С. 145-151.

2. Дмитришин О. Зміст і форми науково-дослідницької роботи студентів у класичних університетах України (1950-1990 рр.). *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2016. №3/35. С. 92-99 URL: <http://lssp.dspu.edu.ua/article/view/93520/89271>

3. Лук'яненко О. В. Політехнізація вищої педагогічної школи доби «відлиги». *Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Запорізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11 квітня 2012 р): у 4-х частинах*. Д.: ТОВ «Інновація». 2012. Ч.1. С. 71-74.

4. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). К.: Либідь, 1992. 196 с.

5. Ткаченко О. Б. Питання якості діяльності викладачів ВНЗ України в післявоєнні роки. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81(1). С. 49-55. URL: [http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue\\_81/part\\_1/11.pdf](http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_81/part_1/11.pdf)

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (далі – ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1688. 24 арк.

7. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2316. 76 арк.

8. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2555. 54 арк.

9. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2788. 75 арк.

10. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3136. 37 арк.

11. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3431. 34 арк.

12. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5100. 134 арк.

13. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5131. 76 арк.

14. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1152. 124 арк.

15. Ящук І. П. Особливості виховання вчительських кадрів у 1960 – 80-х роках. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 204-208. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO\\_2013\\_3\\_59](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_3_59)

## References

1. Bulhakova O. Kilkisno-iakisni pokaznyky naukovopedahohichnoi intelihentsii Ukrainy doby «vidlyhy» (na prykladі istoriykiv). *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zb. st.* 2011. Vyp. 16. S. 145-151.

2. Dmytryshyn O. Zmist i formy naukovodo-slidnytskoi roboty studentiv u klasychnykh universytetakh Ukrainy (1950-1990 rr.). *Liudynoznavchi studii. Seriia «Pedahohika»*. 2016. №3/35. S. 92-99 URL: <http://lssp.dspu.edu.ua/article/view/93520/89271>

3. Luk'ianenko O. V. Politekhniizatsiia vyshchoi pedahohichnoi shkoly doby «vidlyhy». *Prydniprovskii sotsialno-humanitarni chytannia: Materialy Zaporizkoi sesii I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Zaporizhzhia, 11 kvitnia 2012 r): u 4-kh chastynakh*. D.: TOV «Innovatsiia». 2012. Ch.1. S. 71-74.

4. Maiboroda V. K. Vyscha pedahohichna osvita v Ukraini: istoriia, dosvid, uroky (1917-1985 rr.). K.: Lybid, 1992. 196 s.

5. Tkachenko O. B. Pytannia yakosti diialnosti vykladachiv VNZ Ukrainy v pisliavoienni roky. *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnogo universytetu]. Pedahohichni nauky*. 2018. Vyp. 81(1). S. 49-55. URL: [http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue\\_81/part\\_1/11.pdf](http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_81/part_1/11.pdf)

6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. (dali – TsDAVO Ukrainy). F. 166. Op. 15. Spr. 1152. 124 ark.

7. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 1688. 24 ark.

8. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 2316. 76 ark.

9. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 2555. 54 ark.

10. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 2788. 75 ark.

11. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 3136. 37 ark.

12. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 3431. 34 ark.

13. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 5100. 134 ark.

14. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 5131. 76 ark.

15. Yashchuk I. P. Osoblyvosti vykhovannia vchytelskykh kadriv u 1960 – 80-kh rokakh. *Nauka i osvita*. 2013. №3. S. 204-208. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO\\_2013\\_3\\_59](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_3_59)